

KAM TA'MINLANGAN OILALARDA OTA-ONA VA BOLA MUNOSABATLARINING O'ZIGA XOS JIHATLARI

<https://doi.org/10.24412/2181-1784-2026-20-437-441>

Olimova Maxfuza Bobir qizi

*UBS Toshkent filiali “Ijtimoiy-gumanitar fanlar” kafedrası o‘qituvchisi
“Oila va gender” ilmiy-tadqiqot instituti mustaqil izlanuvchisi
Olimovamahfuza95@gmail.com*

Annotatsiya. Ushbu maqolada kam ta'minlangan oilalarda ota-ona va farzand munosabatlarining o'ziga xos jihatlari ijtimoiy-psixologik nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Kam daromad sharoitida yashayotgan oilalarda iqtisodiy bosim, doimiy stress, ijtimoiy qo'llab-quvvatlashning yetishmasligi va ma'naviy-emotsional tengsizlik munosabatlarga sezilarli ta'sir ko'rsatishi ilmiy manbalarga tayangan holda yoritiladi. Tadqiqotda ota-onaning hissiy charchoqligi, tarbiya uslublarining o'zgarishi, bolalarda havotir darajasining ortishi, o'z-o'ziga bo'lgan bahoning pastligi, ijtimoiy moslashuvdagi qiyinchiliklar kabi omillar alohida ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: oila, kam ta'minlangan oila, kambag'allik, kam ta'minlangan oila, xaotik, “ekologik” model.

ОСОБЕННОСТИ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ РОДИТЕЛЕЙ И ДЕТЕЙ В МАЛООБЕСПЕЧЕННЫХ СЕМЬЯХ

Олимова Махфуза бобир қизи

*Преподаватель кафедры “Социал-гуманитарные науки” Ташкентского филиала
UBS исследователь НИИ “Семья и Пол”
Olimovamahfuza95@gmail.com*

Аннотация. В данной статье анализируются особенности взаимоотношений между родителями и детьми в малообеспеченных семьях с социально-психологической точки зрения. На основе научных источников рассматривается, как экономическое давление, постоянный стресс, недостаток социальной поддержки и эмоционально-нравственное неблагополучие оказывают существенное влияние на семейные отношения в условиях низкого дохода. В исследовании отдельно изучаются такие факторы, как эмоциональная усталость родителей, изменения в стиле воспитания, повышение уровня тревожности у детей, низкая самооценка и трудности социальной адаптации.

Ключевые слова: семья, бедность, малообеспеченная семья, хаотичная, “экологическая” модель.

SPECIFIC FEATURES OF PARENT-CHILD RELATIONSHIPS IN LOW- INCOME FAMILIES

Olimova Makhfuza Bobir qizi

*Teacher of the Department "Social and humanitarian Sciences" of the Tashkent branch of
UBS researcher of the research institute" family and gender"
Olimovamahfuza95@gmail.com*

Annotation. This article, the specific aspects of parent-child relationships in low-income families are analyzed from a socio-psychological perspective. Drawing on scientific sources, the study highlights how economic pressure, chronic stress, lack of social support, and emotional-spiritual imbalance significantly influence family relationships in households living under low-

income conditions. The research separately examines factors such as parental emotional burnout, shifts in parenting styles, increased anxiety levels in children, low self-esteem, and difficulties in social adaptation.

Keywords: *Family, low-income family, poverty, chaotic, “ecological” model.*

KIRISH

Jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotida oilaning barqarorligi muhim ahamiyatga ega. Kam ta'minlangan oila fenomeni bu nafaqat iqtisodiy, balki psixologik, ijtimoiy va madaniy omillar kesishgan murakkab ijtimoiy hodisa hisoblanadi. Ilmiy adabiyotlarda ushbu tushunchaning o'rganilishi keng qamrovli bo'lib, iqtisodiyot, sotsiologiya, psixologiya va pedagogika fanlarining chorrahasida tahlil qilinadi. Jahon internalizatsiyasining kuchayishi, mehnat bozori va ta'lim tizimidagi transformatsiyalar, yashash sharoitlarining turlicha darajada rivojlanishi, ayniqsa, iqtisodiy jihatdan kam ta'minlangan oilalarning bolalari uchun yangi ijtimoiy-psixologik chaqiriqlarni yuzaga keltirmoqda. Ayniqsa, kam ta'minlangan oilalar farzandlarining hissiy-irodaviy rivojlanishida yuzaga keladigan cheklovlar, stresslar, ichki ziddiyatlar va kompensator mexanizmlar chuqur tahlil etilishi lozim.

Muhokama.

Oila–hayotning abadiyligini, avlodlarni davomiyligini ta'minlaydigan, muqaddas urf-odatlarimizni saqlaydigan, shu bilan birga, kelajak nasllar qanday inson bo'lib etishishiga bevosita ta'sir ko'rsatadigan tarbiya o'chog'idir. Oila va oilaviy munosabatlar, ayniqsa oiladagi ota-onalar va farzandlar o'rtasidagi o'zaro munosabatlar insoniyat jamiyati yuzasiga kelgan ilk davrlardan buyon, shuningdek, bugungi kunda ham eng dolzarb muammolardan biri bo'lib kelmoqda [3].

Kambag'allik — aholi iqtisodiy imkoniyatlarining hayot kechirish uchun zarur minimal ehtiyojlarini qondirishiga yetarli darajada bo'lmashligi.

Kambag'allik chegarasi – aholining real xarajatlari tarkibidan kelib chiqib hisoblanadigan bir kishi uchun minimal iste'mol xarajatlari qiymati.

Kambag'al oila — “mahalla yettiligi” tomonidan maxsus savolnoma asosida oilaning ijtimoiy sharoiti va kambag'allikka tushish sabablarini o'rganish natijalariga ko'ra Kambag'al oilalar reyestriga kiritilgan oila [1];

Kam ta'minlangan oila deb, o'ziga bog'liq bo'lmagan sabablarga ko'ra daromadi qonunchilik hujjatlarida belgilangan eng kam iste'mol xarajatlaridan kam bo'lgan kam ta'minlangan oila tushuniladi [2].

Adabiyotlar tahlili.

Zamonaviy oila er-xotin munosabatlari, ota-onalar va bolalarning o'zaro munosabatlari bilan bog'langan shaxslar birligi bo'lib, uy xo'jaligini umumiy boshqarish, ijtimoiy funksiyalar xos bo'lgan jamiyatning boshlang'ich bir bo'lgi sifatida o'sib kelayotgan yosh avlod hayoti, uning himoyasi, ma'naviy ehtiyojlarini qondirishda alohida ahamiyatga ega. Ma'lumki, oila shaxs turli ma'lumotlarni oladigan manba hisoblanib, uning asosida bolada qadriyat ustanovkalari, ma'naviy ehtiyojlar, qarashlar, oilaviy hayotga orientasiya va er-xotin o'rtasidagi o'zaro munosabatlar mohiyati shakllanadi.

Kam ta'minlangan oila deganda — iqtisodiy resurslari cheklangan, moddiy imkoniyatlari minimal bo'lgan, ijtimoiy himoyaga muhtoj oilalar tushuniladi. Iqtisodiy yetishmovchilik oilaning psixologik muhitiga, u yerda tarbiyalanayotgan bolalarning shaxslararo munosabat o'rnatishiga hamda tarbiyaviy jarayonlariga bevosita o'z ta'sirini ko'rsatadi.

Kam ta'minlangan oilalarda doimiy moddiy tanqislik natijasida doimiy havotir, stress darajasining yuqoriligi ota-onaning asabiylashuviga, emotsional charchashiga olib keladi. “kuchlanishning xulqqa ta'siri” qonuniyatiga asoslanib, bu jarayon bolaga ham to'g'ridan- to'g'ri ta'sir o'tkazadi. Shu bilan birga, ota-onalar vaqtining katta qismini tirikchilik tashvishi bilan band bo'lganligi sababli bolaning emotsional ehtiyojlari to'laqonli darajada qondirilmaydi. Iqtisodiy qiyinchilik sharoitida tarbiyalanayotgan bolalarda hamdardlik, mehr-oqibat, oilaparvarlik, mas'uliyat kabi xususiyatlar rivojlanishi mumkin.

Kam ta'minlangan oilalar farzandlari ota-onaning qattiqroq yoki aksincha, kamroq tuzilgan usullaridan foydalanadilar. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ota-onalarning yordami, iqtisodiy qiyinchiliklarga qaramay, ixtiyoriy tartibga solishning yaxshi rivojlanishiga yordam beradi (masalan, salbiy his-tuyg'ularni yengish qobiliyati).

Mashhur amerikalik psixolog Uri Bronfenbrenner o'zining bola rivojlanishining “ekologik” modelida bolaning rivojlanishini uning atrof-muhitidan ajratilgan holda tushunish mumkin emasligini ta'kidlaydi. Model yaqin atrof-muhit (oilalar) dan madaniyat va iqtisodiyot kabi kengroq ijtimoiy tuzilmalargacha bo'lgan turli tizimlarning ta'sirini ko'rib chiqadi [4]. Kam ta'minlangan oilalar nuqtai nazaridan uning nazariyasi stress va resurslarning etishmasligi ota-onalar tarbiyasiga va natijada bolaning ixtiyoriy sohasiga qanday ta'sir qilishini tushuntirishga yordam beradi.

Bronfenbrenner bolani qo'llab-quvvatlashga qaratilgan har qanday aralashuv uning atrof-muhitining barcha darajalarini hisobga olishi kerakligini ta'kidlaydi. Misol uchun, agar oilada stress yuqori bo'lib qolsa, faqat bola bilan ishlash (mikrotizim darajasida) samarali bo'lmaydi. Integratsiyalashgan dasturlarni yaratish orqali kuchli irodali fazilatlarni rivojlantirish mumkin:

- ta'lim strategiyalari bo'yicha treninglar orqali ota-onalarni qo'llab-quvvatlash;
- bolalarning maktab va maktabdan tashqari mashg'ulotlarda ishtirok etishi uchun imkoniyatlar yaratish;
- oilalar hayotida barqarorlikni ta'minlovchi ijtimoiy siyosatni kuchaytirish.

Lansford va Dodge (2008) ning tadqiqotlarida, Moddiy qiyinchiliklarga duch kelgan ota-onalar ko'pincha ota-onalarni tarbiyalashning yanada qat'iy usullaridan yoki aksincha, yuqori stress darajasi tufayli tartibsiz va kamroq tuzilgan yondashuvlardan foydalanishlarini ta'kidlab o'tgan [5].

Qattiqqo'llik kabi usullar bolaning beqaror muhitda xavfsizligini ta'minlashga qaratilgan bo'lishi mumkin. Xaotik xatti-harakatlar surunkali stress yoki doimiy tarbiya uchun resurslarning yetishmasligi natijasi bo'lishi mumkin. Iqtisodiy qiyinchiliklarga qaramay, ota-onalarning hissiy yordami bolaning rivojlanishida

asosiy rol o'ynaydi. Bolaning hissiy holatiga e'tibor beradigan ota-onalar unga o'zini o'zi boshqarishni rivojlantirishga yordam beradi, bu esa unga qiyinchiliklarni engishga imkon beradi. Chidamlilik, shuning uchun bolalar noqulay sharoitlarga yaxshiroq moslasha oladilar [7].

Natija va tahlil.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, barqaror hissiy qo'llab-quvvatlanadigan kam ta'minlangan oilalar farzandlari yuqori motivatsiya, maqsadlar qo'yish va ularga erishishda qat'iyatlilik qobiliyatini namoyon etadilar va iqtisodiy cheklovlarga qaramay, maktab va ijtimoiy talablarga yaxshi moslashadilar. Qashshoqlik surunkali stressni keltirib chiqaradi, bu ota-onalarning kognitiv va hissiy resurslarini kamaytiradi. Bu, o'z navbatida, ularning barqaror ota-onalarni tarbiyalash qobiliyatiga ta'sir qiladi. Biroq, stressni yengish va farzandlari bilan ijobiy munosabatlarni saqlab qolish yo'llarini topadigan ota-onalar qashshoqlikning salbiy ta'sirini kamaytiradi.

Lansford va Dodgening ta'kidlashicha, qashshoqlik turli madaniyatlarda turlicha namoyon bo'lishi mumkin. Misol uchun, ba'zi madaniyatlarda qashshoqlik oila yoki jamiyatning jamoaviy yordami bilan qoplanadi, bu esa bolalarning rivojlanishini yaxshilaydi [5]. Oilaning ijtimoiy-iqtisodiy holati bolaning rivojlanishini belgilovchi mutlaq omil emas. Ota-onalar tarbiyasi uslubi asosiy rol o'ynaydi - qo'llab-quvvatlovchi yondashuv bolalarga qiyinchiliklarni yaxshiroq yengish imkonini beradi. Bolalarda kuchli irodali fazilatlarni shakllantirishda ota-onalarning qo'llab-quvvatlashi orqali rivojlangan chidamlilik va o'z-o'zini tartibga solish ayniqsa muhimdir.

Kambag'al oilalarda o'sayotgan bolalar ko'pincha ota-onalarning e'tibori, sifatli ta'lim va jismoniy xavfsizlik kabi resurslardan mahrum. Bu kognitiv qobiliyatlarni rivojlantirish va irodaviy jarayonlar uchun barqaror asos yaratish imkoniyatlarini cheklashi mumkin. Evansning ta'kidlashicha, qashshoqlik yuqori darajadagi stressni keltirib chiqaradi va bolalar va ularning ota-onalari o'rtasida sog'lom hissiy aloqalarning shakllanishiga to'sqinlik qilishi mumkin. Hissiy beqarorlik va qo'llab-quvvatlashning yetishmasligi tashvish, depressiya va hatto tajovuzkor xatti-harakatlarga olib kelishi mumkin. Bu his-tuyg'ular o'z-o'zini nazorat qilish va boshqa irodaviy fazilatlarning rivojlanishini buzadi.

Qiyinchiliklarga qaramay, Evans qashshoqlikda bolalar va ota-onalar o'rtasidagi barqaror va qo'llab-quvvatlovchi hissiy aloqalarning muhimligini ta'kidlaydi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, hatto noqulay sharoitlarda ham ota-onasi tomonidan hissiy jihatdan qo'llab-quvvatlanayotganini his qiladigan bolalarning yengish mexanizmlari va iroda kuchi yuqori [6]. Bunday bolalarda hissiy barqarorlik va o'z-o'zini nazorat qilish qobiliyati ko'proq namoyon bo'ladi, bu qiyinchiliklarga yaxshiroq javob berishga va maqsadlarga erishishga yordam beradi. Farzandlarining hayotida faol ishtirok etuvchi, oilada ruhiy qo'llab-quvvatlash va barqarorlikni ta'minlovchi ota-onalar farzandlarida o'z-o'zini boshqarish, chidamlilik va qat'iyat kabi fazilatlarni shakllantirishga yordam beradi.

XULOSA

Tadqiqot natijalaridan shuni xulosa qilish mumkinki, iqtisodiy omillar bolaning ruhiy rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi, shuningdek, oilada bolalar ota-onalar tomonidan ijtimoiy qo'llab-quvvatlanadigan bo'lsa, boladagi salbiy emotsional holatlar sezilarli darajada yumshaydi. Bolaning rivojlanishi moddiy sharoitdan tashqari ota-ona munosabati va psixologik muhitning barqaror kuchiga ham bog'liq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2024-yil 06-avgustdagi “Aholining ehtiyojmand qatlamlari uchun davlat tomonidan kafolatlangan ijtimoiy xizmatlarni ko'rsatish chora tadbirlari to'g'risida” gi 484-sonli qarori (Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 07.08.2024-y., 09/24/484/0592-son)
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2025-yil 27-fevraldagi “Oilalarni kambag'allikdan chiqarishga qaratilgan ko'mak choralarini ko'rsatishga doir tartib-taomillarini takomillashtirish to'g'risida”gi 125-sonli qarori. (Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 01.03.2025-y., 09/25/125/0203-son)
3. Saribayeva U.S. Oila barqarorligiga jinsiy-psixologik mutanosiblikning ta'siri. fan. nomz. ...diss. avtoref. – Toshkent: O'zMU, 2007. – 22 b.
4. Bronfenbrenner, U. & Morris, P. A. (2006). The bioecological model of human development. In R. M. Lerner (Ed.), Handbook of Child Psychology (6th ed., Vol. 1, pp. 793–828). Hoboken, NJ: Wiley.
5. Lansford, J. E., & Dodge, K. A. (2008). Cultural norms for adult corporal punishment of children and societal rates of endorsement and use of violence. Parenting, Science and Practice, 8(3), 257–270.
6. Evans, G. W., Li, D., & Whipple, S. S. (2013). Cumulative risk and child development. Psychological Bulletin, 139(6), 1342–1396.
7. <https://cyberleninka.ru/article/n/psihologicheskie-osobennosti-detey-iz-maloobespechennyh-semey>